

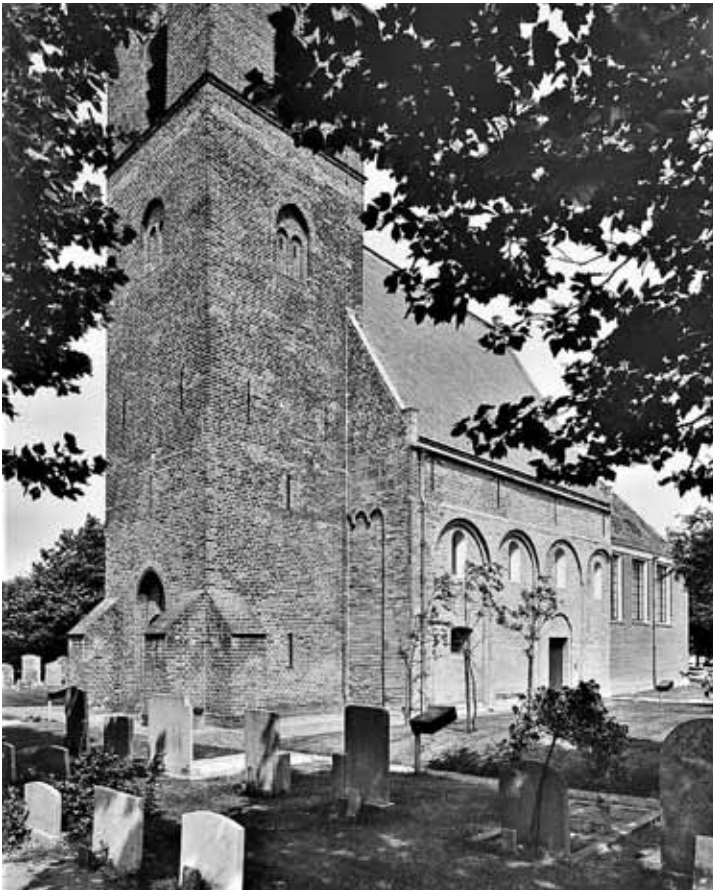
WILLEM VAN TEYLINGEN x AGNIESE VAN BENTHEIM

Aad van der Geest

Hoe kwam het toch dat de adellijke bewoners van *Schloss Bentheim*, gelegen in het toenmalige Twentse gebied van de 12^e, 13^e en 14^e eeuw, verweven waren met de Hollandse grafelijke familie? Schloss Bentheim ligt oostelijk van Oldenzaal net over de grens met het huidige Duitsland, maar die landsgrenzen bestonden toentertijd nog niet. Wat was voorts de link met de familie Van Teylingen? Het is in het verleden al eerder opgemerkt dat de diverse, tot nu toe aangedragen genealogieën van het oudadellijke geslacht van de Heren van Teylingen, niet eenduidig zijn. De naam komt voor het eerst in een officiële oorkonde van 1143 voor, als we ene Gheraert of Gerrit van Teylingen tegenkomen. Van deze Gheraert hebben we verder weinig tot geen informatie, op het feit na dat hij bij de *Viris Clarissimus* (alleruitstekendste mannen) gerangschikt wordt, en dat binnen de entourage van graaf Dirk VI. De naam Teylingen komen we voor het eerst tegen in de Goederenlijst van de Utrechtse St. Maartenskerk uit de 9^e en 10^e eeuw als Taglingi en Osfrithem-Taglingthos. *Taglingthos* is het Teylingveen van ene *Osfrith* die zijn boerderij daar ergens in de buurt moet hebben gehad, en *Taglingi* houdt een situering op een strandwal in. In ieder geval is de naam in die 12^e eeuw al getransformeerd tot Teylingen, vroeger ook vaak als Teilingen of Teilinc geschreven. Het bezit Teylingen lag oorspronkelijk ten westen van de strandwal Sassenheim.

GRAAF FLORIS II EN ZIJN ZOON DIRK VI

Dorpskerk van Sassenheim.
Foto Gerard Dukker voor RCE sept. 1971.

Graaf Dirk VI, geboren rond 1114, was de zoon van graaf Floris II en Petronilla van Lotharingen. Deze Floris II beëindigde het destijds lopende conflict met bisschop Burchard van Utrecht door hem als leenheer te erkennen. Met terugwerkende kracht verkreeg hij de gouw Rijnland in leen en kreeg hij tevens de titel graaf van Holland. Floris II was derhalve de eerste graaf, die zich vanaf 1101 graaf van Holland mocht noemen in plaats van *comes Fresonum* te zijn in zijn zogeheten (west-) Friese graafschap. *Florentius comes de Hollant*, heette het toen officieel. Floris II verving tijdens zijn bewind diverse oudere houten kerkjes door kerken van tufsteen. De oude dorpskerk van Sassenheim dateert in ieder geval uit diezelfde 12^e eeuw, maar of we die aan Floris II te danken hebben is niet absoluut zeker. Petronilla was de halfzuster van de Hertog van Sachsen, Lotharius III von Söpplinburg, die in 1125 tot Rooms-Duitse koning zou worden gekozen. Na de dood van zijn vader Floris II in 1122, kwam Dirk VI onder

regentschap van zijn moeder aan de macht in het graafschap Holland. Petronilla op haar beurt genoot stilzwijgend en met harde hand als het nodig was de bescherming van haar Duitse halfbroer. In 1132 werd bijvoorbeeld de broedertwist tussen Floris de Zwarte en zijn oudere broer Dirk VI bijgelegd door de gewapende tussenkomst van Lotharius; Floris zou in 1133 vermoord worden. In 1138 ging Dirk op pelgrimstocht naar Jerusalem en op terugreis daarvan bezocht hij in 1140 de paus van Rome. Tijdens dit bezoek droeg hij de kloosters van Egmond en Rijnsburg op aan de paus, en onttrok ze op die manier aan de invloedssfeer van Utrecht. Lotharius III, in 1100 getrouwd met Richenza van Northeim, veroverde in 1116 de burcht *Bentheim*. De naam zelf komt als *Binithem* rond 1050 voor het eerst voor in de belastingregisters van de abdij Werden, die aan het eind van de 8^e eeuw gesticht werd door de Friese missionaris Liudger, die tevens de eerste abt was. Lotharius III gaf deze burcht later in beheer aan Otto von Salm Rheineck, die trouwde met Gertrudis van Northeim, het enige nog in leven zijnde kind van deze Lotharius en Richenza. Op die manier bleven de adellijke steunpunten in handen van familieleden en waren de landen beter controleerbaar. We zien dit fenomeen overigens door de eeuwen heen in heel Europa optreden. Otto van Rheineck herbouwde de van oorsprong houten burcht en begon met de bouw van in ieder geval een stenen donjon, die later als kruittoren gebruikt zou gaan worden.

Schloss Bentheim, de donjon die later als kruittoren gebruikt zou gaan worden, en de kasteelmuur. Foto public domain.

De kasteelmuren en de St. Katherinenkerk werden daarna opgetrokken. Otto en Gertrudis hadden op hun beurt in ieder geval vier kinderen, te weten: Otto II van Rheineck, Sophia, Beatrix en Hadewig. De namen Otto, Sophia, Beatrix en Hadewig zien we later in Holland opduiken, want bij Sophia begint de link met het Hollandse gravenhuis en een generatie later met de familie Van Teylingen. Er was in die tijd in feite bij Schloss Bentheim meer sprake van een militair steunpunt, dan van een heus graafschap. Na de gewelddadige dood van Otto II van Rheineck, ging het bezit Bentheim over naar Sophia die toen reeds getrouwd was met Dirk VI van Holland, zij hadden in ieder geval de volgende kinderen: Dirk (jong gestorven en begraven te Egmond), Floris III (graaf van Holland), Otto (de eerste graaf van Bentheim uit het Hollandse huis), Boudewijn (bisschop van Utrecht), Dirk (bisschop van Utrecht), Sophia (abdis van Rijnsburg), Hadewig (non te Rijnsburg), Geertruide en Petronella. We zien hier dus met Otto I van Holland, Bentheim in het vaste bezit van deze familie terecht komen, dat het daar tot 1421 uit zou houden. De eerste echte graaf van Bentheim is Otto I van Holland, de zoon van graaf Dirk VI.

OTTO VAN HOLLAND, DE EERSTE GRAAF VAN BENTHEIM

Otto van Holland, jongere zoon van Dirk VI en Sophia van Rheineck, werd rond 1140 geboren en komt na 1209 niet meer in de oorkonden voor. Via moeder Sophia en zijn grootmoeder Gertrudis van Northeim erfde hij Bentheim. Dit was mede te danken aan de gewelddadige dood van Otto II van Rheineck, zoals we al eerder zagen. In de eerste helft van de 12^e eeuw trachtten de bisschoppen van Utrecht hun invloed naar het oosten uit te breiden. Hierbij viel hun oog op de gebieden die over de IJssel gelegen waren, het latere zogeheten *Oversticht*. Dat bestond uit de huidige provincies Overijssel en Drenthe tot aan de stad Groningen, en de aangrenzende gebieden in het huidige Duitsland. Dit Oversticht, de huidige provincie Groningen en het gehele noorden van Duitsland tot aan de huidige grens met Polen, had destijds een taalkundige voorloper in het Oudnedersaksisch. Hier kon men elkaar in ieder geval verstaan. De scherpe taalgrenzen ontstonden pas na de vaststelling van de definitieve landsgrenzen en het daaropvolgende centraal geregelde onderwijsprogramma, eeuwen later. In 1146 kwam Otto van Rheineck in conflict met bisschop Hartbert van Utrecht, over eigendomsrechten in Twente. Bij Ootmarsum raakten de twee legers met elkaar in gevecht, waarbij de bisschop als overwinnaar tevoorschijn kwam. Deze veldslag kan in de buurt van de Hunenborg uitgevochten zijn, een ringwalburcht die lag in de moerassige slenk tussen twee Twentse stuwwallen, in de Agelerbroek, vlak bij Ootmarsum. Deze ringwalburcht, die nog steeds bestaat, dateert van ca. 1100 en werd destijds hoogstwaarschijnlijk door de bisschop van Utrecht aangelegd als grensverdediging van zijn kersverse nieuwe gebied.

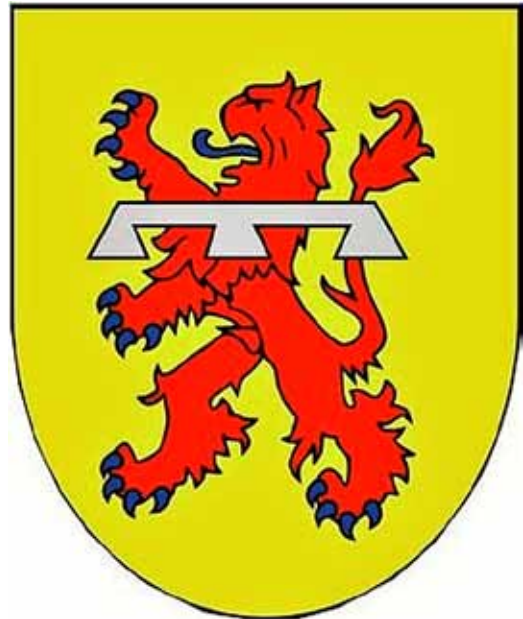
De Hunenborg in de Agelerbroek, vlakbij Ootmarsum. Het Landschap Overijssel, beheerder Rick Staudt

Otto werd in Utrecht gevangen gezet, maar kwam na het betalen van een borgsom weer vrij om vervolgens in 1148 te overlijden. Zijn zoon Otto II van Rheineck vocht in datzelfde jaar mee in de slag om de Palts, werd gevangen genomen en het jaar daarop in gevangenschap gewurgd. In 1149 of 1150 vervalt Bentheim derhalve aan de op dat moment oudste zuster van Otto II, Sophia van Rheineck, die reeds rond 1125 met onze graaf Dirk VI was getrouwd. Kasteel en heerschappij van Bentheim kwamen nu in bezit van de graven van Holland. Na de dood van Dirk VI in 1157, volgde

Floris III zijn vader in Holland op en zal zijn jongere broer Otto van Holland zich rond die tijd, of later wel als graaf in Bentheim genesteld hebben. Na de slag bij Ootmarsum in 1146 zou Bentheim een leen van Utrecht blijven. Dit werd in 1190 voortijdig opgeheven tijdens het bewind van bisschop Boudewijn van Utrecht, een jongere broer van Otto van Holland. Otto was rond 1165 getrouwd met de toen nog minderjarige Alveradis van Arnsberg en van hen zijn later de volgende kinderen bekend: Dirk (jong gestorven), Egbert (ca. 1210 vermoord), Boudewijn (opvolger van zijn vader), Otto (bisschop van Münster), Gertrudis (abdis van Münster), Marina (trouwde met Rijckholt van Ochten) en Agniese (trouwde met Willem van Teylingen).

WILLEM VAN TEYLINGEN x AGNIESE VAN BENTHEIM (VAN HOLLAND)

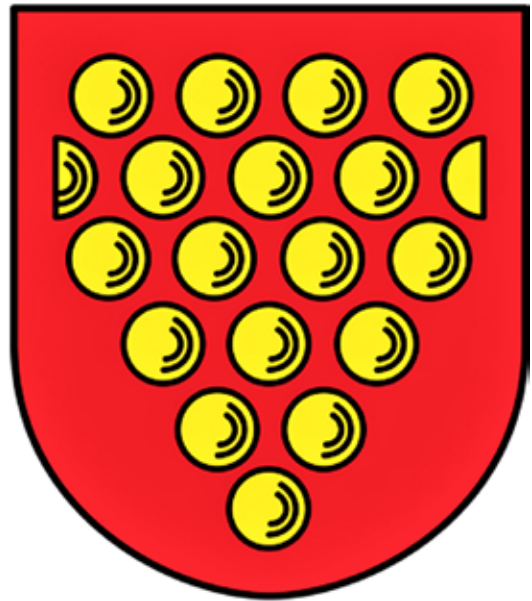
Is de stamboom van de Heren van Teylingen niet voor de volle 100% transparant, zo is ook het sterfjaar van Agniese van Bentheim (1203 of 1230), aan discussie onderhevig. Diverse uitvoeringen van stambomen kunnen onderling van elkaar verschillen; wat echter gelukkig wel als een huis overeind blijft, zijn de hoofdpersonen. We begonnen dit artikel met Gheraert van Teylingen die op 7 oktober 1143 in een oorkonde genoemd wordt en zich binnen de entourage van de Hollandse graaf Dirk VI bevond. Zijn zoon Hugo is getuige bij een oorkonde van 28 augustus 1162 en overleed in 1164. In 1198 vinden we een Willem van Teylingen, binnen de entourage van de toenmalige Hollandse graaf Dirk VII, als getuige bij een oorkonde, die uitgevaardigd werd in Lisse. Over de tussenliggende 34 jaar zijn we slecht geïnformeerd. Onze Willem zou een jongere zoon van Hugo geweest kunnen zijn, maar dit staat helemaal niet vast. Een oudste zoon zou te allen tijde naar de grootvader van vaderskant genoemd worden, Gheraert moeten heten en heer van Teylingen zijn geweest. Nu kan een vermeende Gheraert, als zoon van Hugo, nog vóór zijn officiële ridderschap, jong zijn overleden, maar wel minderjarige kinderen hebben nagelaten zoals bijvoorbeeld een dochter. De jaartallen laten dan ook met gemak een tussengeneratie toe. Het is dan ook helemaal niet zeker dat Willem zelf een echte Van Teylingen was, mogelijk was hij aangetrouwd. Zijn eerste huwelijk was immers met een niet nader genoemde Gheraertsdochter van Teylingen, die echter kwam te overlijden, mogelijk in het kraambed. Willem had in ieder geval een zoon, Gheraert die dus waarschijnlijk van zijn eerste, inmiddels overleden vrouw was, en dan de oudste moet zijn geweest. Deze Gheraert komen we later echter in Heemskerk tegen, want mogelijk was hij daar destijds hard nodig bij de opstandige Kennemers en West-Friezen. Agniese kan later ook haar eigen zoon Willem veel liever naar voren geschoven hebben, als opvolger in Teylingen. Als kleindochter van graaf Dirk VI en Vrouwe van Teylingen zal zij wel het een en ander in de melk te brokkelen hebben gehad. Het huwelijk van Willem van Teylingen met Agniese van Bentheim, heeft zijn status beslist goed gedaan, en we komen de Van Teylingens dan ook altijd in de buurt van de Hollandse graven tegen. Een andere waarschijnlijk ook oudere zoon die in ieder geval in leven bleef was Dirk en dit is de stamvader van het geslacht van Brederode. Dirk werd echter meestal ook als halfbroer aangeduid, vandaar de blauwe barensteel in het wapen van Brederode. Het wapen met de zilveren barensteel bleef voorbehouden aan de Heren van Teylingen zelf. De zoon, die zijn vader uiteindelijk op het stamslot opvolgde, was Willem

Het wapen van Teylingen.

II (van Teylingen) die in 1244 kwam te overlijden, en in ieder geval een zoon van Willem en Agniese was. Onze Willem I, de echtgenoot van Agniese, was de bouwer van de nog bestaande ringmuur. Hun kleinzoon Dirk van Teylingen zou halverwege de 13^e eeuw de bouwer van de donjon worden. Het beeld van de ruïne van Teylingen, ringmuur en toren, beheerst na vele eeuwen nog steeds het beeld vanaf de Houtvestersbrug.

Komende vanuit Sassenheim, over de Teijlingerlaan richting ruïne, is de zichtlijn op de ringmuur en donjon bepaald niet ideaal te noemen. Verdient de zwaar verwaarloosde bollenschuur net voor de bocht al niet de schoonheidsprijs, het bos rechts daarvan ontnemt de geïnteresseerde wandelaar elk uitzicht op deze unieke ronde waterburcht. Dit gaat hopelijk in de toekomst veranderen; tot zolang kijken we dan maar vanaf die Houtvestersbrug.

Het wapen van Bentheim.

Impressie van de ringmuur en donjon vanaf de Mottigervaart. Foto INTO business Duin- en Bollenstreek 2014.

Bronnen:

Teylingen, van het begin tot aan de brand van 1676, Aad van der Geest, De Aschpotter nr. 38, 2016.

De Hunenborg in Twente, Ben Olde Meierink, 2018.

Geographische namen in Deutschland, Dieter Berger, Duden Verlag 1993.

Verschillende genealogieën van het oude geslacht Van Teylingen, Wikipedia.